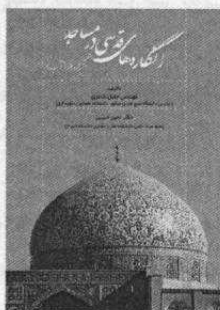

۱۶۷۵۸۰۳

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

انگاره های قدسی در مساجد (گیاه، نور و آب)

تألیف:

مهندس جلیل شاعری

دکتر امین حبیبی

عضو هیأت علمی دانشکده هنر و معماری دانشگاه شیراز

Email : simaye.danesh@yahoo.com

Telegram : [telegram.me/simayedaneshpub](https://t.me/simayedaneshpub)

سرشناسه	: شاعری، جلیل، ۱۳۷۱ -
عنوان و نام پدیدآور	: انگاره‌های قدسی در مساجد: (گیاه، نور و آب) /تالیف جلیل شاعری، امین حبیبی.
مشخصات نشر	: تهران: سیمای دانش: انتشارات آذر، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۹۸ص.
شابک	: 978-600-120-402-9
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۹۰.
موضوع	: معماری مساجد
موضوع	: Mosque architecture*
موضوع	: امر قدسی در هنر
موضوع	: Holy, The, in art
سنا	: حبیبی، امین، ۱۳۵۷ -
بندی کنگره	: ۱۳۹۶ الفش ۸/۲ NA۴۶۷۰
رده بندی دیسی	: ۷۲۶/۲
شماره کتابخانه	: ۵۰۷۴۶۷۲

انگاره‌های قدسی در مساجد (گیاه، نور و آب)

تألیف:	مهندس جلیل شاعری - دکتر امین حبیبی
ناشر:	انتشارات سیمای دانش
ناشر همکار:	انتشارات آذر
نوبت چاپ:	اول/ ۱۳۹۷
تیراژ:	۱۰۰۰ نسخه
حروفچینی:	موسسه مهراد
صفحه‌آرایی:	موسسه مهراد- مجتبی نوریگ
طراحی جلد:	موسسه مهراد- محسن مولایی
لیتوگرافی:	باختر
چاپخانه:	فرشیوه
مطبع:	روشنک
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۱۲۰-۴۰۲-۹
قیمت:	۱۳۰۰۰۰ ریال

کلیه حقوق این اثر برای انتشارات سیمای دانش محفوظ است.

انتشارات سیمای دانش: خیابان انقلاب- ابتدای خیابان ۱۲ فروردین
 پلاک ۳۱۸- تلفن: ۶۶۴۶۴۷۷۹
 فروشگاه سیمای دانش: ۶۶۴۶۰۵۴۵
 انتشارات آذر: ۶۶۴۶۵۸۳۰
 کتابفروشی عصر دانش: ۶۶۴۹۳۷۰۱
 کتابفروشی پرهماس: ۶۶۴۶۸۲۳۵

پیشگفتار

بررسی فرهنگ و هنر ایران در دوران اسلامی، تا کنون موضوع اصلی بسیاری از نوشته‌ها و نگارش‌ها بوده و توجه بسیاری از پژوهشگران را به خود جلب کرده است. با مروری به فهرست آثار و نوشته‌هایی از این دست در می‌یابیم که این گونه آثار را می‌توان به دو دسته کلی تقسیم بندی کرد. دسته‌ی نخست شامل کتاب‌ها، مقالات و نوشته‌هایی می‌شوند که به قصد توصیف، تحلیل، توضیح و تفسیر فرهنگ و هنر ایران نگاشته شده و هر یک به فراخور حال، به تفصیل یا به تخلص در این باره قلم زده اند. اما دسته‌ی دوم شامل آن گروه از نگارش‌ها و تقریراتی می‌شوند که به هدف آموزش و معرفی فرهنگ، هنر و آثار این دوران به دانشجویان و سایر اقشار جامعه نگاشته شده و هدف آن‌ها انتقال آن چیزی است که تا اندازه‌ای از آن‌ها شناخت حاصل شده است. کتاب "انگاره‌های قدسی در مساجد (گیاه، نور و آب)" نیز در اصل کتابی است آموزشی که بیشتر برای معرفی هنر و فرهنگ ایران و معماری اسلامی در مساجد ایران به دانشجویان رشته‌های مختلفی مانند تاریخ، باستان‌شناسی، مطالعات تاریخی، معماری، هنر که با فرهنگ و هنر ایران مرتبط می‌باشد تدوین شده است. این کتاب در چهار فصل تلمیم شده و از یک چارچوب موضوعی منظم پیروی می‌کند و در ابتدا با معرفی هنر قدسی آغاز شده است.

هنر قدسی، هنری متعالی و اسرارآمیز است. هنرمند قدسی از آن جهت که خود و هستی را مظهر و جلوه‌ی و آیینی ذات حق می‌بیند از اسرار و اسبک‌های چیزی جز ظهور و تجلی اسمای حق و انعکاس صور خیال مجرد و روحانی و آیینی‌های بوی مرتب برتر هستی و یا تجلی انوار حقایق برتر و متعالی نیست.

پس از فهم موضوع هنر قدسی این کتاب در ادوار و فصل دوم تا فصل چهارم به شیوه‌های تجلی انگاره‌های قدسی در مساجد ایران می‌پردازد. شمایل و طرح‌های تجلی این هنر به شکل گیاه، نور و آب در معماری مساجد ایران سیری منطقی و منسجم دارد که نگارنده با دیدگاهی توصیفی و کمتر تحلیلی به آن پرداخته‌اند.

امید می‌رود کتاب انگاره‌های قدسی در مساجد بتواند برای دانش‌جویان و علاقمندان به هنر و معماری اسلامی ایران زمین سودمند باشد.

امین حبیبی

بهمن ۱۳۹۶

درباره هنر بطور عمومی و درباره یکی از شاخه‌های آن به نام «هنر دینی» بطور خاص، تعریف‌های بسیار و نامکرر و بحث‌های فراوان، گسترده و گوناگونی شده است، از دوران باستان تا زمان حال و از کشور ما ایران گرفته تا یونان و ملل دیگر. هنر یکی از متعالی‌ترین پدیده‌های فرهنگ و تمدن بشری است که تاریخی به قدمت حضور انسان در هستی دارد. اگر انسان به واسطه ی حضور در عالم و کنش معرفتی‌ای که نسبت به خویش و شأنیت وجودی‌اش دارد، از سایر موجودات ممتاز شده، این امتیاز و تمایز در ساحت هنر است که کیفیت استعلایی‌اش را در متعالی‌ترین وجه، در اثر هنری به ظهور می‌رساند. هر نوع تلقی یا فهم و معرفتی که موضوع آن هنر است، با نحوه نگارش و عوالم انسانی است که متعین می‌شود. شناخت هنر دینی، در گرو درک معنای «تقدیس» و مفهوم «هنر» است (نقی زاده، ۱۳۸۰). از طرفی چون «هنر دینی»، همه فعالیت‌ها و جوانب گوناگون زندگی را در بر می‌گیرد، در جامعه سنتی می‌توان هنری داشت که دارای کیفیت ظاهرا «دنیوی» یا «زمینی» بوده، با وجود این سنتی باشد؛ اما هنر قدسی هرگز ممکن نیست بی‌وی و این جهانی باشد. از طرف دیگر، نوعی هنر مذهبی هم وجود دارد که صرفاً موضوع آن مذهبی بوده، دور و شیوه‌های اجرای آن غیر سنتی است. اکنون که به تفاوت این چند هنر واقف شدیم، بد نیست زئیات بیشتری از هر کدام ارائه شود.

هر مقوله هنری از هر تمدنی، بنا بر بستر، هنر و جهان‌بینی هنرمند نوع خاصی از زبان را به کار گرفته و ارزش‌هایی برآمده از فرهنگ خود را ترویج می‌نماید. طبعی است که هنرمند مسلمان نیز در خلق هنر اسلامی باید بتواند نوعی رابطه را با مخاطبان مسلمان و غیر مسلمان خویش برقرار کند. در این راه او باید بتواند ارزش‌های تفکر و فرهنگ خویش را اثناء کند. آشنایی با صناعات، استعارات، رموز، کنایات، نمادها، نشانه‌ها و معانی آن‌ها، یکی از مناسب‌ترین روش‌های بیان و تجلی عینی بخشیدن به ارزش‌هاست، از جانب دیگر هنرمند مسلمان به عنوان خلیفه خدا در این زمین، امین امانت الهی باید بتواند مدارج و مراتب مادون آن چه را که خداوند در خلق و فعل خویش به منتهای کمال رسانده است، به نمایش درآورد (Othman & Zainal-Abidin, 2011). هنر، ترسیم جمال و زیبایی، گریز از گفتمانی عینی و محسوس است. ضرباهنگی است متناسب؛ پدیده‌ای است انسانی که با ترجمانی معنای و معنوی، بستر تجلی، عظمت، زیبایی و جمال خداوند کار را فراهم می‌آورد. این پدیده امانتی است الهی که به واسطه‌ی وسعت کشف و ادراک هنرمندی متعالی، خلاق و آگاه در قالب کلمات، اصوات، صور و ساختارهای فیزیکی بدیع و خلاق متجلی می‌شود، اما معماری به مثابه ملموس‌ترین و محسوس‌ترین بخش از این پدیده‌ی والا، از دیرباز بستر تبلور اندیشه‌های متعالی انسان، تجلی گاه احساسات ناب بشری و خاستگاه تحقق کمالات آدمین بوده است.

در معماری قدسی، انسان و تمامی عناصر حاضر در طبیعت، بازتابی آشکار از ذات احدیتی مقدس هستند و زیبایی این هنر به واسطه‌ی وابستگی به همین جمال و کمال مطلق و برقراری پیوندی منطقی میان آسمان و زمین متجلی گشته است (nejdet erzen, 2011). معماران مسلمان، همواره

کوشیده‌اند با برقراری ارتباطی نزدیک و مانوس با طبیعت پیرامونی، برای کشف راز و رمزهای نهانی خلقت، گام بردارند. اینان همزمان با برقراری این ارتباط، با بهره‌گیری از بیانی نمادین و استعاره‌ای، در قالب صور فیزیکی و فضایی کیفی، به خلق آثاری رازگونه و در عین حال قابل درک همت گماردند تا از این رهگذر، احدیت و وحدانیت ذاتی مقدس را به تصویر بکشاند و آدمی را شایسته‌ی حضور در وادی او گردانند (بمانیان و عالی نسب، ۱۳۹۱).

مسجد به عنوان یک مکان مقدس که به صورت روزانه در آنجا به عبادت پرداخته می‌شود، نمودی از فضایی مقدس و معنوی است. همواره معماران در طول تاریخ از صدر اسلام تاکنون به انواع روش‌ها سعی کرده‌اند تا این مفهوم، یعنی تقدس را به روش‌های گوناگون به مخاطب خویش که همانا نمازگزاران می‌باشند القا نمایند. در اینجا برای بیان بعضی ابعاد معماری که نشان دهنده ابعاد گوناگون معنوی مقدس می‌باشند، تا آنجا که ممکن است وجوه مختلف قدسی در طراحی و ساخت مسجد بیان گشته است (Kassim, Abdullah, & Taha, 2014). معماران مساجد چه در گذشته و چه در زمان حال همواره سعی داشته‌اند که در کنار ساختار و کالبد ظاهری مسجد بعنوان یک مکان، به آن روح و تقدس بدهند. از آنجایی که مساجد آن‌ها در بیان مضامین مفهومی به علت محدودیت‌های دینی، بسته بوده است، بنابراین معماران مساجد سعی و تلاش فراوان با استفاده از هندسه، نقوش ساده شده گیاهی و نیز خوشنویسی و رنگ به بهترین صورت ممکن، مفاهیم مدنظر را به مخاطب منتقل نموده و در عین حال به فضای فیزیکی حال و هوای معنوی و ملکوتی بخشیده‌اند (حق طلب و کاروان، ۱۳۹۱). در این مقاله سعی شده است که جنبه‌ی قدسی مساجد را از سه نظر طبیعت، نور و آب در نظر گرفته شود و به تحلیل و وجود سه عنصر مهم در حکمت اسلامی پرداخته شود و در مرحله‌ی بعد به نوع وجود آن‌ها در مساجد نشان داده شود.

۹.....	فصل اول - انگاره قدسی
۹.....	هنر دینی، هنر قدسی و هنر سنتی
۱۲.....	تفاوت موضوع، محتوا و سبک هنرها
۱۵.....	هدف هنر دینی و هنر قدسی
۱۷.....	سمبولیزم
۲۲.....	هنر قدسی و انگاره‌های قدسی
۲۴.....	حکمت خالده
۲۹.....	فصل دوم - سیاه
۲۹.....	طبیعت از دیدگاه دین اسلام
۳۱.....	جایگاه درخت در نزد دین اسلام
۳۱.....	درخت، صورت مثالی و نماد نسو: مذهب و استفاده در قرآن کریم
۳۲.....	بررسی کلمه "شجر" در قرآن
۳۳.....	نقش درخت در زندگی پیامبران و ائمه معصومین
۳۴.....	نقش درخت در نمایان کردن قدرت خداوند
۳۴.....	درخت تسبیح گوینده درگاه حق تعالی
۳۵.....	درخت و تمثیل در قرآن
۳۵.....	درختان بهشتی
۳۶.....	درختان جهنمی
۳۶.....	درختان خاص نام برده در قرآن
۳۹.....	پیچک‌های اسلیمی و گل‌های ختایی
۴۴.....	گلدان
۴۹.....	کاسه بشقابی
۵۲.....	گل بوته
۵۶.....	درخت
۶۱.....	منظره
۶۵.....	فصل سوم - نور
۶۵.....	جایگاه نور در دین اسلام

۶۷	نور و جایگاه آن در معماری
۶۷	نور در مساجد
۷۰	نور در قرآن کریم
۷۲	نور در مسجد نصیرالملک
۷۹	فصل چهارم - آب
۷۹	نماد آب در مساجد
۷۹	جایگاه آب در نزد ایرانیان باستان
۸۰	جایگاه آب بعد از ورود اسلام به ایران در نزد ایرانیان
۸۱	جایگاه آب در نزد دین اسلام
۸۱	تحلیل مفاهیم معنوی آب در قرآن
۸۳	مبانی عرفانی - اسلام و تلمذ مفاهیم معنوی آب در آن
۸۳	آب در مساجد
۹۰	تأثیر مبانی فکری و معنوی دین اسلام بر شکل‌گیری معماری آن
۹۲	جمع‌بندی
۹۴	فهرست منابع